

INSTAR LATINORUM...

*Iñaki Aranguren-i
(goian bego)*

Guk hainbat urtez
bizi-hitzekin
ezin duguna
horra zuk egin.

Euskal jendea
bidera nahiz,
goiz ta arratsalde
gara hitz eta pitz.

Euskaldunari
eutsi beharrez
geron bizitza
zaintzen,beldurrez.

"Dulce et decorum"
-ene Euskal Herri-
immo "necesse est
pro patria mori".

ΣΥΝ ΠΛΟΝΩ

1

ΣΥΝ ΠΟΝΩ

-1-

agorri1a-1989

GERNIA

Omnibus qui sicut novi
 Cyreni et novae Veronicae,
 auxilio mihi fuerunt,
 ut crucem portare posseni
 in via amoris erga Euskal
 Herria, quam inimici popu-
 li nostri hominibus Calva-
 rium fecerunt, hoc et re-
 quenta scripta ex toto
 corde dicere volo,

Σὺν πόνῳ
 ahaleginez
 Con esfuerzo

© Jon Gotzon Etxebarria

Legezko Gordailua: BI-1779-89

GOYA - Colón de Larreategui, 34 - BILBO

NON-ZER

Σὺν πόνῳ.....	5	orrialdea
O Tempora! O Mores!.....	6	" "
Obsesos y Posesos.....	8	" "
Umore gorria.....	10	" "
Emily Dickinson.....	12	" "
Alfonso X.ren Cantiga bat.....	15	" "
Horatio-ren Odak.....	20	" "
Liburuak:		
Refranero Alavés.....	24	" "
Palabras para os amigos.....	27	" "

Textoen egilea eta itzultzailea:

Jon Gotzon Etxebarria

Azal-irudien egilea:

Unai Barrueta Oregi

Σ ὕ ν π ό ν ω

Οὐδέν οὐδεπώτε γίγνεται ἄ-
νευ πόνου. Ταρταροῦ γὰρ ἐπι-
γο, λέγομεν οἱ Βασκονες ἐν
τῇ ἡμέτερᾳ γλῶσση, ἐκούσι-
ως οὐκ ἐστι οὐδέν.

Τοιοῦτός ἐστι ὁ τοῦ βίου
νόμος. Καὶ τούτο πάντοις
τόις ἄνθρωποις ἀποτελέων-
τον ἐστίν.

Ἄλλὰ ὁ πόνος οὐκ ἐστι κα-
λός ὅτε τοὺς αὐτοῦ καρποὺς
ὀρῶμεν μόνως, καίπερ τοὺς
καρποὺς οὐκ ἂν λαμβάνοιμεν
καὶ τότε καλός ἐστι ὁ πό-
νος τῷ θυμῷ.

Διὰ τουτο γὰρ πόνους ποιέ-
σοιμεν ἀεὶ· οἷότι ὁ πόνος
καλός ἐστι τῷ ὄντι.

O tempora! O mores!

(Cuidam sacerdoti In Bizkaia de nominis mei mutatione, Juan Angel > Jon Gotzon, magnopere miranti)

Quae verba si pro laude dicantur, dulcia quidem erunt auribus audientis. Sin autem ad vituperationem proferantur, maiorem facient audientis dolorem.

Et tu (nomen omittam, quippe qui vere amicus in rebus adversis fuisti), sine ironiae malignitate non dixisti: mirantis sermo tantummodo non fuit; vitam meam bene nosti, praecipue in horis amaritudinis, cum iam mors aequo et acerbo pede domum meam pulsatura adveniret. Quapropter maxime miratus plurimum dolui.

Multa quidem possem de hoc dicere; aliorum exempla adducere, ut talia verba illis facias; sed quid ad nos? Praeterea, "scinditur incertum studia in contraria vulgus", iuxta illud Virgilii, et "saevitque ignobile animo vulgus". Tacendum, ergo, optimum puto.

Tibi, vero, quid novi dicam? A baptisate Juan Angel mihi nomen fuisse posteaque Jon Gotzon novum nomen accepisse? Vere: sed neque me paenitet, neque pudet; fortasse iam dolet.

Attamen, nulla est mihi ratio ut argumenta ennumerare incipiam. Iam dudum in "Goiz Argi" periodico argumenta exposui, "Izana eta Izena" nuncupato articulo. Si vos omnes universalisti estis, et nescitis, linguae vasconicae ignari, quid intra muros domi contingat, quid ad me, vel quid ad nos (qui "universi... ergo et nos etiam" clamamus)? Si quis huius rationem scire voluerit, complura habet argumenta in loco citato.

De hoc iam satis dictum.

*Jon Gotzon
Echevarria*

OBSESOS Y POSESOS

Obsesos son los que sufren obsesión de parte de alguien, y posesos los que padecen la posesión por parte de alguno. Los primeros habrán de buscar la etimología en *ob+sedeo*, es decir, que alguien está sentado en derredor suyo. Por ejemplo, un general con su ejército sitia una plaza. Los segundos, por su parte, encontrarán la explicación buscando en el diccionario *pos(<pot<potis)+sedeo*, o sea, que alguien se sienta allí con poder. Sería cuando ya el general y su ejército han penetrado en el recinto de la ciudad, y como vencedores ejecutan por doquier su voluntad.

Llevo no sé cuántos lustros oyendo que estoy obsesionado por el vascuence. No, señores: estoy poseionado por él; él ejercita y ejecuta su voluntad, con total anuencia por mi parte. Me dicta versos, me sugiere artículos, me propone trabajos, me plantea traducciones, me aporta datos enriquecedores; en suma, me acucia para revivir cada día. Felizmente, tengo alguien que manda en mí. Y como lo hace con sumo provecho, le dejo a perpetuidad el mando de la plaza de mi interior.

Vosotros, en cambio, con el vascuence y lo vasco aún estáis en el trance de la obsesión: os cerca, os vigila, intenta penetraros. Pero como pensáis que su postura hacia vosotros es como la vuestra hacia él, de enemistad, andáis inquietos, desasosegados. Quereis atacarle y alejar definitivamente su presencia molesta. Pero os es imposible, no disponéis del arma adecuada. Hasta tenéis miedo de enfrentaros a él definitivamente: sabéis que equivaldría a decirle a Dios que se retracte de su obra creadora. Estáis obsesionados y sufrís la tensión y el enervamiento que a la larga produce esa situación incómoda. Me daís pena: dejadle que os ataque y se poseione de vosotros positiva y fructíferamente. Y si ya estáis muy endurecidos interiormente y no hay forma de capitular honrosamente, sed valientes y aceptad la otra solución: dejad de una vez para siempre la plaza; no faltará quien

comprenda que es más hermoso trabajar a las órdenes de un amo preocupado por el bien común, que no estar armándose a cada segundo para librar la mísera batalla del "es que yo..."

Sospecho seriamente que muchos no me han entendido en absoluto. Los del "zu handi eta ni handi, nork esan gure astoari arri".

Pues vaya para vosotros, junto con un patadón a las etimologías, mi argumento AD hominem, que no IN hominem, como vosotros sois: si vosotros estáis obsesionados en matar, ¿por qué no puedo yo estar obsesionado en dar vida a mi lengua, digo, a mi espíritu?

UMORE GORRIA

Umorea, umore hutsa, berez umore ontzat hartzen dena ezagutzen dugu denok. Badago, aski ezaguna, beste umore mota bat: umore beltza. Diotenez, erabiltzen duenarentzat katarsis antzerakoa, eta entzuten edo irakurtzen duenarentzat aitzakia ederra barre handiak eragiteko. Gizona humore txarretatik aske uzten duen umore beltza, sarkorra den neurrian mesedegarria bihurtzen dena.

Zoritxarrez, beste hirugarren umore-mota bat ere badago: umore gorria, alegia. Norberak, gura edo ez, etsaia gaiztoek sortarazia. Mandik eta hemendik, zirikatubesterik ez dakiten arerio barru txarrekoek eragina. Gogo okerreko txakur gaizto-amorratuek, zaunka, aginka eta hozka, laguna odoletan utzi arte sortzen duten mina eta oinazea nolabait isilarazteko norberak odol-jarionga dagoenean, ahal balitz, ezin esaneko mina ibitzeko, odoletan gorri-gorri, ateratzen duen umorea. Ezin esanaren mina eta minaren ezin esana! Horren orde, horra umore gorria. Ez dezazutela inoiz horrelako umorearen beharrizanik ukan.

Nik, behinola, 1955. urtean hain zuzen, egoera hortan aurkitu nintzen eta umore gorria neriola, humore gorrituak estali guraz edo, ibili beharra izan nuen. Badakizue: irakur ezazue, eta ez egin jaramon handirik umore gorriari; pentsa horren atzetik zegoen humore gorritua oso mingarria zela, eta barka, arren, ausardia. Zakurrek zuten errua... Nongo zakurrek, bai na?... Gora nire Euskal Herri maitea!

La Pobre Genicienta

DOÑA LENGUA VASCA VILENARIA

(Vda. de Don Euskaldun Jatorra)

Ha fallecido en el corazón de los vascos, después de recibir los últimos insultos ibéricos y elogios transpirenaicos.

Sus afortunados hijos: Don Kepa de Notengotienpo; Don Koltobika de Primerhijosellamaráitor; Don Joseba de Puesmidifuntoabuelosólosabíavascuence; Doña Gotzone de Gonalabur y Doña Aintzane de Paparaqiri.

Tíos y tías: Don Antonio de Alperraundi, Pbro; Don Mandolo de Itxurakeri, S.J.; Don Elidio de Egijale, O.P. y Sor Inés de Ayjesúsjoséymaría (ausente).

Pompas fúnebres: a las doce, en la tanta catedral del señor Santiago, solemnemente en acción de gracias, con asistencia del cabildo catedralicio; cuatro señores preladados han prometido acudir al entierro.

Conducción del cadáver, desde la Academia Vasca hasta la Catedral de Manuel de Larramendi de Salamanca.

Agencia funeraria: Pro Monumentos Nacionales, Madrid.

Vitoria,
1955

Nota: La familia igual recibe; pero ruega se abstengan de decir "agur" después de dar el pésame.

EMILY DICKINSON Amherst-en, Ingalaterra Berrian, jaio zenean, 1830.ko abenduaren 10an, herri aski txikia zen, larehun edo bostehun senditako herriska. Hil 1886.ko maiatzaren 15an egin zen. Olerki laburrak idatzi zituen, trinkoak, kontraesanez beteak.

If I should'nt be alive
When the Robins come,
Give the one in Red Cravat,
A Memorial crumb.

If I could'nt thank you,
Being fast asleep,
You will know I'm trying
With my Granite lip!

Txantxangorriak etortzean
bizirik ez banengo ni,
bota apurño bat, nire oroiz,
Korbata gorridunari.

Ezin badut eman eskerrik
lo-zorroan naizelakotz,
jakizu salatzen naizela
nire ezpain granitozkoz.

I shall know why - when Time is over -
 And I have ceased to wonder why -
 Christ will explain each separate anguish
 In the fair schoolroom of the sky -

He will tell me what "Peter" promised -
 And I - for wonder at his woe -
 I shall forget the drop of Anguish
 That scalds me now - that scalds me now!

Aldia amaituz gero zergatia
 dakiket,zergatik galdeari utziz.
 Kristo-k azalduko kezka banan banan,
 zeruetako ikasgela hortan,argiz.

Pedro-k agindua esango dit niri
 eta nik beraren larriaz harrirituz
 arregura-tanta hau ahantziko dut,
 kiskali egiten nau,bai,kiskali suz.

fl. 193 r. a [C]omo el Rey Don Alfonso de Castela adoeceu en Bitoria e ouv' hũa door tan grande, que coidaron que morresse ende, e *poseron-lle* de suso o livro das Cantigas de Santa Maria, e foi guarido.

5 *Muito faz grand' erro, e en torto jaz, a Deus quen lle nega o ben que lle faz.*

Mas en este torto per ren non jarei que non cont' o ben que del recebud' ei per ssa Madre Virgen, a que sempr' amei,

10 e de a loar mais d'outra ren me praz. *Muito faz grand' erro, e en torto jaz...*

fl. 193 r. b

E, como non devo aver gran sabor en loar os feitos daquesta Sennor que me val nas coitas e tolle door e faz-m' outras mercees muitas assaz? *Muito faz grand' erro, e en torto jaz...*

Poren vos direi o que passou per mi, jazend' en Bitoira enfermo assi que todos cuidavan que morress' ali e non atendian de mi bon solaz. *Muito faz grand' erro, e en torto jaz...*

Ca hũa door me fillou [y] atal que eu ben cuidava que era mortal, e braadava: "Santa Maria, val, e por ta vertud' aqeste mal desfaz." *Muito faz grand' erro, e en torto jaz...*

1 Em F falta a epigrafe; E Castella. 3 E posserõlle. 11 Em F falta a inicial; E et. 16 E et. 19 F morres. 21 E et. 22 EF fillou atal.

Nola Alfonso Gaztela-ko Erregea gaisotu zen Gasteiz-en, hainbesteko minez, uste bait zuten hil behar zela; "Cantigas de Santa Maria" ren liburua gainean ezarri eta sendatu egin zen.

Oker da, Jaunagaz gaizkile handi, Haren mesedeaz ahantz baledi.

Oker hortan, baina, ni ez jausiren, Harengandik hartu mesedearren, Haren Ama Birjin izan dut maiteen, beste inor ez dut goretsi nahi.

Oker da, Jaunagaz gaizkile handi...

Andre honek egin duena aipatuz nola ez poz handi hartu, lagunduz gero oinazeetan, mina ibituz gero eta beste mesede aski? Oker da, Jaunagaz gaizkile handi...

Esango dizuet zer jazo jatan Gasteiz-en gaisorik nengoenean hiltzeko zorian, denen ustetan, ezin nituen hitz bi taiuz jaulki. Oker da, Jaunagaz gaizkile handi...

Hainbesteko minak hartu nindun ta hildakotzat nuen nire burua. Hasi nintzen deiez: Andre Maria, lagundu eta min hau, arren, suntsi! Oker da, Jaunagaz gaizkile handi...

Mirikuek zapi beroak ipin

nitzala zesaten; nik, aldiz, muxin ta Haren "Librua" bai galde egin. Ipini zidaten, ba, ta ni berri. Oker da, Jaunagaz gaizkile handi...

E os fisicos mandavan-me pœer
panos caentes, mas nono quix fazer,
mas mandei o Livro dela aduzer;
30 e poseron-mio, e logo jov' en paz,
Muito faz grand' erro, e en torto jaz...

Que non braadei nen senti nulla ren
da door, mas senti-me logo mui ben;
e dei ende graças a ela poren,
35 ca tenno ben que de meu mal lle despraz.
Muito faz grand' erro, e en torto jaz...

Quand' esto foi, muitos eran no logar
que mostravan que avian gran pesar
de mia door e fillavan-s' a chorar,
40 estand' ante mi todos come en az.
Muito faz grand' erro, e en torto jaz...

E pois viron a mercee que me fez
esta Virgen santa, Sennor de gran prez,
loárona muito todos dessa vez,
45 cada ùu pœendo en terra sa faz.
Mu[i]to faz grand' erro, e en torto jaz...

Txintik ere ez nuen atera,minik
bat ere ez;bartatik aurkitu onik,
Hari esker eman beharrez pozik,
ezin bait du jasan nire gaitza,aurki.
Oker da,Jaunagaz gaizkile handi...

Hau jazo zenenan bazeuden ainitz
ikusle nigatik tamal eta antsiz,
hantxe bertan negar batetan hasiz,
talde trinko osotuz,armada iduri.
Oker da,Jaunagaz gaizkile handi...

Nire Andre Done Ama Birjinak
egin mesedea ikus ta denak
gora eta gora Hari;bakoitzak
bere aurpegia lurrera isuri.
Oker da,Jaunagaz gaizkile handi...

Q.HORATIUS FLACCUS
epodon lib.I

AD VENEREM.

O Venus, regina Gnidi Paphique,
Sperne dilectam Cypron, et vocantis
Thure te multo Glyceræ decoram
Transfer in ædem.

Fervidus tecum puer, et solutis
Gratiæ zonis, properentque Nymphæ,
Et parum comis sine te Juventas,
Mercuriusque.

5

Venus-i

*Gnido-Papho-ren erregina,agur
Venus;Txipre maitea utz,
intzentsu ugariz deitzen zaituen
Glyzeran gela apaina ikus.*

*Zurekin Ume azkar,Gratiak,
gerriko zintak jario;
Ninphak,arin,zu gabe eder ez den
Juventa ta Merkurio.*

Jakingarriak

- . Gnido eta Papho, Txipre-ko hiriak; bertan Venus gurtzen zuten.
- . Glyzera, Venus gurtzen duen odako emakumezkoa.
- . Ume azkar, Eros mutikoa.
- . Juventa, erromatarrentzat gaztetasunaren jainkosa.
- . Merkurio, oratoriako etorriaren jainkoa.
- . Aedes, jauretxea; hemen dei-eskaintzak egiteko etxeke gela.

Hiztegitxoa

- Regina, ae: erregina.*
- Dilectus, a, um: maite.*
- Voco, as, are, avi, atum: dei egin.*
- Multus, a, um: asko, ainitz.*
- Decorus, a, um: apain.*
- Transfero, fers, ferre, transtuli, translatum: eraman, aldatu.*
- Fervidus, a, um: azkar, bero.*
- Puer, i: ume.*
- Solvo, is, ere, solvi, solutum: askatu.*
- Zona, ae: gerriko lokarria.*
- Propero, as, are, avi, atum: abiatu, arin egin.*
- Parum: gitxi.*
- Comis, e: atsegin, begiko.*
- Sine: ...gabe.*
- Thus, uris: intzentsu.*

REFRANERO ALAVES

Gerardo López de Guereñu

PROLOGO

Juan Garmendia Larrañaga

REFRANERO ALAVES.

Gerardo López de Guereñu; 1988. urtea; Arabako Foru Aldundia (90 orri.) Araban bildutako atso-titz mordo ederra. Juan Garmendia folklorezale ezagunak egin dio hitzaurrea eta harritzekoa dena, hizkuntza aldetiko zenbait gauza ohargarri ahantzi egin zaio aintzinsolas hortan. Adibidez berben arloan honako bi hauek: "A ese hay que echarle la GALGA" (13. orrialdean) eta gurre hizkuntzan erabiltzen den beste berba hau: "Hombre pajarero, hombre LELO..." (49. orrialdean)

Atsotitz osoak ere age-
 ri dira gure euskaraz-
 koen berdinak: "La san-
 gre, sin fuego hierve",
 (RS. Odolak su baga di-
 raki, 146.) Eta Dihenar-
 te-k dakarren beste hau
 "Una mano con otra se
 lava, y con las dos la
 cara", (Esku batak di-
 kuzke bertzea, biek be-
 gitartea, 157.)

MIGUEL ANJO ARAUNJO

**PALABRAS
 PARA OS AMIGOS**

Publicacións da Fundación
 Otero Pedrayo

Gure artean Gotzainak euskaldunak eta euskaltza-
leak izatea ez da izan askotan bete den legea; are
gitxiago euskal kulturaz jantziak izatea. Gaur e-
gunean lehenengo bi baldintzak betetuz doaz neu-
rri batetan. Hirugarrena, baina, oztaz ozta.

Inor beste lurraldeetan zer jazoten den jakingu-
raz badago, horra hor Galizia-ko, Orense aldeko Go-
tzain baten irudi eredugarria, ezertan lagungarria
bada.

Monseñor Anxo Araujo, gallegoz jakin, "gallegidade"
az kontzientzia izan eta bertako kultura, literar-
ioa batez ere, zer den dakiana. Eta jakin ez ezik,
besterenganako eragina ere bai duena.

Galizia-ko zenbat gizon ospetsuren urteurrenean,
elizan elizkizun bereziak egin izan dira eta meza
horietan Araujo Gotzainak meza eman. Eta sermoia
ere berak egin du sarritan.

Orain gizon haientzako omenaldian, Gotzain zaharr-
arena ere egin gura izan dute eta zer hoberik
Gozain jatorraren berbalditxo horiek argitara e-
matea baino?

Hemen doaz, han hemenka aukeraturik, sermoi horien

ataltxo jakingarri batzu. Komentariarik egitekotan
hobeto irakurleak berak egiten badu. Hor doaz ori-
ginalean datozen moduan:

Un ano máis xuntámonos aquí para ce-
lebrar esta eucaristía que fai presente o
misterio de Cristo, ó que queremos uni-la
presencia de don Ramón, que sen dúbida
se fará presente tamén nesta celebración li-
túrxica. Coido que esta eucariatía debe ser
celebrada xa, máis que coma sufraxio, que
esperamos non o necesite don Ramón,
como acción de gracias a Deus por ternos
dado precisamente tal home, tal mestre, tal
amigo, tal galego, que segue e seguirá
sendo capaz de espertar a tanta xente dese
sono que son impide, moitas veces, descu-
bri-la ética da nosa galeguidade, na que el
se nos mostra coma mestre e guieiro cuali-
ficado.

Recoñecido o noso ser galegos, e o
noso selo comunitariamente, coma inte-
grantes dun pobo, a primeira opción básic-
a é aceptalo positivamente con tódalas
súas consecuencias. Esta asunción volun-
taria e positiva do noso ser galegos ven
urxida por serias e poderosas razóns.

Primeiro, por obriga cun mesmo. Se re-
coñecerse como o que un é constitúe a
primeira esixencia ética, medrar no senti-
do que apunta o propio ser constitúe a se-

gunda. No caso galego, a renuncia a selo (aínda que sexa esa renuncia solapada de non selo activamente) suporía unha grave insolidariedade tanto meirande canto que sería unha insolidariedade renovada continuamente. Sería poñer nos alicerces mesmos da propia personalidade un principio de cerrazón e negación históricas, unha base de mentira ou de agresión que vai configurar todo o desenvolvemento da persoa. Ó dislocarse o axuste básico da persoa, queda dislocado e alienado todo. Sería iluso supoñer unha percepción auténtica da realidade en que asentou unha cimentación inauténtica ou opresora na primeira e fundamental opción ética. E isto vale tanto para o ámbito político coma teolóxico.

A non asunción ou non aceptación activa do noso ser galegos e do noso ser pobo galego é algo que afecta negativamente a todo o pobo, porque cada un de nós somos unha célula concreta e peculiar, un órgano vivo no conxunto do corpo que sería o pobo. Necesariamente, funcionar ou non como galegos vai repercutir na vitalidade do noso pobo que non é unha esencia abstracta, desencarnada, senón un corpo vivo, e a carne e a alma dese corpo é a terra e somos nós.

Non hai unha maneira neutral de sermos galegos: ou o somos activa e positi-

vamente ou o somos negativamente. Sendo como é un pobo ameazado, ou o axudamos a que perviva ou contribuímos á súa morte. Non hai neutralidade posible: ou amamos ó pobo galego ou o odiamos. Os semitas tiñan moi claro que, en fondura, só hai dúas actitudes: a do amor e a do odio; e tiñan tamén claro que o odio sempre mata a un ou outro nivel: “quen odia a seu irmán é un asasino”. Non amar a Galicia —pobo galego— é matala. A indiferencia nunca é neutralidade.

A renuncia ó meu ser galego non é algo que me afecte só a min nin tan sequera só ó meu pobo; afecta á humanidade toda en canto que eu son herdeiro e depositario —certamente non pasivo reproductor senón creador— dunha forma concreta de realizarse esa humanidade de ser homes. Afecta logo á riqueza desa humanidade presente e futura; nós sómo-los depositarios e os primeiros responsables da riqueza de “ser galego”, pero non é unha propiedade exclusiva senón un patrimonio para todos.

Danaría a fe, porque esta non é un mero sentimento intelectual a unhas verdades teóricas, senón unha resposta de todo o home, entendemento e corazón, intelecto e práctica, a Deus na vida; se a fe é unha res-

posta que se fai seguimento obediente e creador a Xesucristo, se é unha actitude de escoita do espírito na vida, a negación da galeguidade, en canto negación da vida, supón unha negación da fe concreta e encarnada.

Pero a non asunción da galeguidade coma don positivo e como tarefa activa, asumindo mesmo a dimensión conflictual que pode comportar, conleva unha gravísima idolatrización de Deus, pois o Deus revelado e aceptado polo cristián é un Deus Pai, creador e respetuoso coa diversidade, un Deus que acepta a cada fillo como é, e só respetando a propia personalidade chama á santidade, é un Deus Fillo encarnado nunha cultura concreta — minoritaria por certo— e que só desde ela e afondando nela se nos amosa coma o irmán universal; é un Deus Espírito “vertido sobre toda carne”, de xeito que apaga-la carne e a fala galega que se sostén nela sería apagar unha voz peculiar do Espírito, sería empobrece-la revelación concreta dun Deus que se amosa na historia e nela se nos revela, nunca coma letra morta, senón coma o vivente, como aquel que “era, que é e que está por vir” (Ap 4,8).